

COMENTARIS AL CAPÍTOL 44 DEL "LIBRO DE LAS GRANDEZAS Y COSAS MEMORABLES DE LA METROPOLITANA, INSIGNE Y FAMOSA CIUDAD DE TARRAGONA" (1572) DE MICER LUYS PONTS D'ICART

Jaume BECH

Un antecedent de la nostra comunicació es troba en Adserà Gebellí, J. (1989), que va presentar el treball: "Pons d'Icart (s. XVI) se refiere a Hipócrates al comentar las condiciones favorables para la salud que presenta la climatología de Tarragona", a la Primera Jornada d'Història de la Medicina Tarraconense.

Ara i aquí volem ampliar aquesta nota d'Adserà. Micer Luys Ponts d'Icart a més a més de "gentil hombre y Doctor en derechos", com ell mateix s'autodescriu a la portada de la seva obra, se'ns mostra com a posseïdor d'una vasta cultura, no tan sols en lleis, sinó en història, filosofia, art, arqueologia i fins i tot versat en medicina. Almenys, pel que exposa en el capítol 44, demostra haver llegit els clàssics com Hipòcrates, Galè i autors àrabs, que en el segle XVI, quan escriu la seva obra, eren encara plenament vigents. Aquesta erudició i aquesta cultura s'explica en bona part pels seus antecedents familiars que li procurarien una acurada educació. Era fill del governador de Nàpols Juan Ponts i nét de Lluís Ycart "castellano del castell nou de Nàpols", governador de les províncies, auditor i jutge de la Gran Cort de la Vicaria de Nàpols. Ell mateix exercia de Jutge general de les apel·lacions de la ciutat i Camp de Tarragona.

El capítol 44 porta per títol: "Cap. XLVIII en el qual el autor trae cinco razones o causas de las quales da a entender, como no sin causa la ciudad de Tarragona es tenuta por todos y reputada por tierra templada y sana" (pp. 267-280 de l'edició de Lleida (1883) a cura de J.P. de P. Impt. de M. a. c. de F. Carruez).

Aquest capítol suposa un avançament de gairebé quatre segles a les "topografies mèdiques" que van proliferar a Catalunya a partir del segle XIX. En efecte allí s'hi exposen aspectes geogràfics, climatològics, sanitaris i d'hidrologia (junt a agrícoles, històrics, etc. en altres capítols del llibre). I aquests aspectes els documenta amb abundants referències bibliogràfiques que, si més no, ens ajuden a entendre el nivell científic de l'aristocràcia tarragonina del segle XVI, especialment en les ciències naturals i sanitàries.

Per tal de palesar aquests coneixements i les corresponents referències bibliogràfiques, a continuació i seguint l'ordre d'exposició de l'autor, consigno el més destacable del capítol.

- En la "Primera razón" cita les "taules de Ptolomeu". Empra moltes vegades aquestes paraules, que demostra conèixer ben bé. Es refereix a l'obra de Claudius Ptolomaeus (fl. 127-161 d.C.) *Cosmographia*, de la que com edicions més properes a Ponts hi tenim les de Jacobus Angelus: *De locis et mirabilis mundi* (Ulm, 1486) i la de Bilibaldo Pirckheimherio: *Geographia...olim a Bilibaldo...Adsunt LXIII tabulae XXVIII nempe antiquae, et reliquae novae* (Venècia, 1562). Penso que aquesta última, per la cronologia més propera, per explicitar la terminologia *tabulae* -ell parla de les taules de Ptolomeu- i per la ciutat d'edició, més propera del seu Nàpols familiar, pot ésser fàcilment la que deuria consultar.

- Cita els comentaris de Pedro Helia (en el cap. I diu Pedro de Alia) sobre "La Esphera de Ioan Sabrobosco". Naturalment es refereix a l'obra *Tractatus de Sphaera o Sphaera mundi*, obra escrita el 1233 per John de Holywood, inspitada en la de l'àrab Al Fargani i que va ser usual fins el Renaixement.

- També cita a Phelippo Bergomense i a Cassaneo. Es refereix a Jacobus Philippus Bergomensis (1434-1520), del que es va publicar: *Supplementum chronicarum* (Venècia, 1490), i *Supplementum supplementi de le chroniche* (Venècia 1524).

Segurament que el Cassaneo que cita és Barthelemy Cassaneus o Chasseneu (1480-1541) del que es va publicar: *Catalogus gloriae mundi, laudes, honores, excellentias, ac praerminentias omnium fere statum, plurimarumque rerum illius continens* (Lió, 1546). (A aquesta obra es refereix precisament Ponts, que la cita en el cap. I).

Altres autors citats són Antonio de Torquemada i Pedro Ciruelo. El primer va publicar l'obra: "Jardín de flores curiosas" (1570) i "Colloquios satíricos" (1553) en la que critica a "los malos médicos". Del segon, canonge de la catedral de Salamanca, són ben conegudes les obres: "Hexameron theoloyal sobre el regimiento medicinal contra la pestilencia" (1519) i "Reprobación de las supersticiones y hechicerias" (1529).

En síntesi, a la "primera razón" ens descriu la localització geogràfica de Tarragona i en conseqüència el benigne del seu clima (pp. 267-270): "e assí por la gran templança dela tierra el invierno sino haze viento se siente muy poco frio e a la pascua de Navidad se hallan en Tarragona muchos años rosas e otras flores, almendras tiernas en los arboles, mançanas y otras frutas en algunos huertos, y se vee en diziembre ser los naranjos floridos como agora los veo en el jardín de mi casa. Todo esto muestra la tierra ser templada e sana; porque si

fuese lo contrario, segun el tiempo en que somos no se hallarian estas dulçuras e regalos de frutas ni flores en los arboles".

La segunda causa e razon...

Es refereix a Dionisio Uticense "en el libro segundo de agricultura, el capítulo III tratando en que lugares e partes se han de edificar las casas..." tot comentant diversos aspectes sanitaris positius que s'acompleixen en l'emplaçament de Tarragona.

Dionisyo (Cassius) d'Utica fou l'interpret dels divuit llibres de Magón el Cartaginés, (que havia escrit en llengua púnica). Fou i escrigué en grec una gran obra agrícola en vint llibres que fou compendiada en sis breus tractats per Diophanes de Bythinia. Bona part d'aquestes doctrines foren incorporades per Luci Juni Columel·la en *De re rustica* o els "Dotze llibres d'agricultura".

- Més endavant empra una cita de "Lo Chrestia o del regiment de prínceps o de la cosa pública" del gironí Francesc Eiximenis (1327-1409). Ponts, en l'edició de Lleida (1883, rev. p. 271) textualment escriu: "Ximenez en la segunda parte del dozeno del christiano, intitulada de regimiento de principes en el capítulo vij...dize que Theophrasto en su elementario...".

Per tant, potser aquí Theophrast és una referència indirecta. No sé si Ponts coneixia grec per poder llegir en aquesta llengua la *Opera...omnia..* de Theophrast editada a Basilea el 1541.

Acaba aquesta segona raó després de discutir aspectes climatològics, de vents, temperatura i humitat amb "la ciudad de Tarragona tiene su sitio cerca de marina en lugar alto, y tiene respeto al Levante y es muy abierta por la parte de medio dia que le da muy bien el sol en toda parte y a dos leguas alrededor esta cercada de un monte que le guarda de vientos mal sanos, y entre el monte y la ciudad esta el llano de tierra dicho el campo de Tarragona muy fertil y abundante de toda cosa...".

La tercera razón y causa

Ens raona que Tarragona, com que no presenta els principis de la putrefacció -calor i humitat- .."es sana porque como el contrario dela corrupcion sea la generacion que da principio, ser y mantenimiento de todas las cosas...etc".

Dintre d'aquests raonaments cita l'obra *Meteoros* d'Aristòtil. No seria gens estrany, que tant per l'èmfasi que posa en l'ús dels mots **corrupció** i **generació**, com per la proximitat en el temps i geogràfica, en quan a lloc d'edició, hagués

pogut consultar l'obra: (**Opera**) **De caelo et mundo. De generatione et corruptione. De anima. De sono et vigilia. Liber meteorum. Cum Averrois expositionibus** (Venècia, 1516). És versemblant que fos adquirida a Nàpols pel seu pare. Dins el terreny de la hipòtesi també hauria pogut consultar la versió de Juan Ginés de Sepúlveda: "Meteorología" (1531).

La cuarta causa y razón

"Puede ser fortificando las otras sobredichas, según dize Hipócrates en la tercera parte de los **Aphorismos**, que las constituciones o constellaciones de los tiempos secos sin humedad son mas sanos y suelen ser limpios de toda ocasión de enfermedad...".

Més endavant cita el llibre dels **Aere, aquis et locis** referint-se a les "complexiones e templanças de los moradores".

Per facilitat geogràfica i temporal és versemblant que hagués consultat la **Octoginta volumina** de Favium Calvum (Roma, 1525) o bé **Opera...nunc tandem...** del mateix autor (Basilea, 1526), o potser les més pròximes de Janum Cornarium (Venècia, 1546) o l'editada a Basilea el 1554. Probablement per les raons abans adduïdes de l'estada familiar a Nàpols, potser les edicions de Venècia o Roma serien les que serien més al seu abast.

També cita de Galè el llibre primer **De sanitate tuenda** en parlar dels bons aires de Tarragona.

És possible que hagués consultat alguna de les edicions de Tomàs Linacro (Paris, 1530, 1538; Tubingen, 1541 o la de Lió, 1559) o de l'obra completa de Galè, tal com les edicions de Pavia (1515-1516) o de Venècia (1544) aquesta última a càrrec de Ricci i Trincavelli. Cal recordar però que a Venècia es varen fer moltes més edicions (1550, 1556,...).

Acaba aquest punt: "Se sigue la conservacion y aumento de la salud, y esta puede ser la razon y causa porque viene enfermos de diversas partes a la ciudad de Tarragona para cobrar salud y de hecho se buelven en nuy mejorados o sanos segun el tiempo que esten en ella".

La quinta razon y causa

En una disquisició sobre la natura de les coses "y es cosa muy verdadera como muchos doctores de medicina averiguan...que todo lo natural siendo compuesto de dos propiedades, la una elemental...La elemental procede de la mixtion o temperatura de los quatro elementos que concurren en la composicion y esta

propiedad es muy manifiesta e assi dize una cosa ser fria, caliente, humida o seca". Hi introdueix, doncs, els graus o propietats de Galà.

I en el discurs que segueix sobre "la segunda propiedad escondida..." que compara, a tall d'exemple amb el magnetisme, cita els següents autors:

- Plini de la natural història (en el llib. xxxvj parla de l'imant). Naturalment es refereix a la *Historia naturalis* de Plini, que cita quatre vegades. Proper en el temps a Ponts hi ha tres edicions incunables de Venècia, les de 1476, 1481 i 1481 (la segona, deguda a Beroaldus).

- Sant Isidor de Sevilla (570-636), "en el lib. xvj de las Etimologias...". També cita el llibr. xiiij i en una tercera edició.

Les edicions més properes al tarragoní il·lustre són les de Venècia: *Etymologiae*, de P. Löslein (1483) i *Etimologiarum opus*, de Locatellus (1510).

Torna a citar a Ptolomeu una vegada més i a Teophrast dues. En una d'elles en al·lusió a un manantial de petroli de l'Índia ("fuente que quema").

- Pedro de Medina, el Maestro Medina (fl. 1493) autor entre altres obres de la "Summa de cosmografia" i "Grandezas de España". Aquí cita l'última. Cap. cxxxiiij, en al·lusió a fonts termals: "un agua nace cerca de la villa de Ledesma la qual es muy caliente que sana diversas enfermedades".

Ponts en el seu raonament passa del magnetisme al termalisme i a la hidrologia.

- Cita a "Lucrecio el poeta", en Puscol "en el libro sexto de la naturaleza de las cosas". Naturalment es referia a l'obra *De rerum natura libri sex*, de Titus Lucretius Carus (?94-55 a.C.). Les edicions més properes a Pons són: la de Naugerius (Venècia, 1515) i la de S. Gryphium (Lió, 1536, 1540, 1546,...). No sembla tan fàcil que hagués emprat l'edició de Basilea, de 1531.

- Cita de "Ioan Elisio, médico" el llibre *Succinta instauratio de balneis totius campanie*.

Aquesta obra sí que és més que probable que li hagués arribat per via familiar, doncs fou editada a Nàpols el 1519. L'autor és Joannes Elysius (fl. 1500) i el títol més complet és: *Succinta instauratio de balneis totiu Campaniae...cum libello contra malos medicos...*. Fou editat a Nàpols per A. Friza, el 1519. Amb aquesta cita Ponts segueix el seu discurs amb la temàtica hidrològica. Altra cita és "Solino". Es refereix a l'obra de Caius Julius Solinus (tercera centúria). *De mirabilis mundi*, amb edicions properes de Brescia (1498), Bolònia (1500) i Speir (1512).

També cita de Ioan Bocacio "De montes, selvas, fuentes, rios, estaños". Naturalment es refereix a l'obra de Joan Boccaccio (1313-1375): **Genealogia deorum. De montibus, silvis, fontibus...**, amb edicions assequibles com les de Venècia (1497), París (1511) i Basilea (1532).

Al·lusió a "Lucio Domicio Brosonio en el libro quarto **De exemplis, en el titulo de miraculis...**".

- Cita en dues ocasions l'obra del sevillà Pero Mexia "Silva de varia leccion" (1542), cap. xxxix..."aguas de diversas partes del mundo". Mexia també és autor d'una Historia imperial.

- Torna a citar el "Jardín de flores" de Antonio de Torquemada, cap segon.

En el continuat discurs sobre "la propiedad escondida" ens diu que Plató, Aristòtil, Hipòcrates..."la llaman virtud divina". Cita de nou a Galè, que la denomina "a roda (?) sustancia". I cita a "Mesue y otros medicos Arabicos" que "la llaman celestial o especifica". Evidentment es refereix als "Canones Universales" de Mesue amb moltes edicions. Les més properes a Ponts en l'espai i en el temps són les de Venècia de 1502 i 1513.

L'autor arriba a la conclusió amb aquest llarg raonament: "...Tarragona tiene tambien esta propiedad y virtud oculta divina, celestial o especifica,.. templada de cielo, de tal manera que las noches se puede tener la cabeza descubierta sin bonete ni otra cosa porque no cae humedad en ella que dañe al cuerpo ni ala cabeza..".

...Uniendo estas cualidades, virtudes, propiedades y templança la ciudad de Tarragona: con mucha razón es loada, tenida y reputada por tierra templada y sana..."

I amb cites de Zurita (llibres segon i quart dels "Anales de Aragón") i Muntaner (cap. ccxvij de su historia) amb una clara referència a la seva Crònica) ens explica que "El rey don Pedro de Aragón o mas veramente de Tarragona el segundo, se vino a Cataluña do mandó llamar y congregar tosos los famosos y excellentes medicos de sus tierras, para que le diesen a entender que tierra era mas conveniente y sana para acabar de pasar los pocos años que de su vida le quedavan: los quales se resolvieron y determinaron que no avia ciudad en toda españa mas provechosa para su salud ni que mas sana fuere que Tarragona".

Cita "a muchas personas enfermas venidas a Tarragona de Lerida y de otras partes para mas presto convalecer y sanar en ella". Per exemple: "don Hernando Folc de Cardona y de Anglesola duque de Soma, conde de Olivito y

de Palamos y Almirante de Napoles con la duquesa su muger...la qual estava muy flaca y muy perdida de unas quartanas muy rezias: y siendo en Tarragona con pocos dias sano y se hizo preñada y parió en la casa de Nofre Rosell a don Luys...y bolvieron en Belpuche".

"...Despues de biudo el dicho Almirante siendo quartenario otra vez se vino a Tarragona do dentro de pocos dias fue restituído de su salud entera..."

"...don Hernando de Toledo prior de Castilla siendo venido ala villa de Monçon...estando enfermo de calenturas se vino a Tarragona y prospero de salud se fue a Barcelona".

I finalitza el capítol amb aquestes paraules: "...Algunas otras causas o razones podria dar para provar Tarragona ser tierra templada e sana que las dexo por no ser notado de sobrado amor de la patria remitiendolas a los medicos a astrologos que las alcançan mejor que yo".

En resum cal dir que des del punt de vista formal s'aprecia molt que és una traducció del català al castellà. El text és ple de catalanismes. Així el nom d'ell, tremontana, humedad, estaños, concordan, y siendo en Tarragona, etc.

Pel contingut demostra gran erudició i coneixements "actualitzats", amb cites d'autors contemporanis.

Especial interès té l'enfocament gairebé de "topografia mèdica", amb detalls geogràfics, climatològics, hidrològics, sanitaris, etc. i al·lusió a autors científics i mèdics com: Ptolomeu, Sacrobosco, Cassaneus, Dionisi Uticense, Teofrast, Aristòtil, Hipòcrates, Galè, Plini, Sant Isidor, Pedro de Medina, Lucreci, Elisio, Solino, Bocaccio, Domicio, Pedro Mexia, "Mesue y otros medicos Arabicos", etc. A Francesc Eiximenis Panomena Ximenes, cosa no estranya a l'època, doncs també Jeroni Pujades (1568-1647?) li diu Francisco Ximenez.

Cita obres d'interès mèdic com **Meteoros** d'Aristòtil, els **Aforismes** d'Hipòcrates, el **De sanitate tuenda** de Galè, la **Historia natural** de Plini, les **Etimologies** de Sant Isidor. **De rerum natura** de Lucreci. **Succinta instauratio de balneis** d'Elisio, els **Canons** de Mesue, etc.

També fa un comentari sobre alguns malalts il·lustres com Pere d'Aragó, la duquesa de Cardona (quartanes), el Duque (quartanes) i Hernando de Toledo (calentures).

BIBLIOGRAFIA

Adserà Geballí, J. (1989).- Pons d'Icart se refiere a Hipócrates al comentar las condiciones favorables para la salud que presenta la climatología de Tarragona. V. Actes de I Jornades d'Història de la Medicina Tarraconense

Granjei, Luis S. (1980).- La medicina española renacentista. Ed. Universitat de Salamanca.

Menéndez y Pelayo, M. (1888).- La ciencia española. Madrid, tom 3 colecc. Escritores castellanos críticos.

Pons de Ycart, Micer Luys (1572).- Libro de las grandezas y cosas memorables de la Metropolitana, Insigne y famosa Ciudad de Tarragona. Reed. de 1883, Lleida, Imp. M. a. c. de F. Carruezz, a cura de J. P. de P.

Pujades, Jerónimo (1829).- Crónica Universal del Principado de Cataluña. Barcelona, Imp José Torner.

The Wellcome Historical Medical Library (1962).- A catalogue of printed books in the Wellcome Historical Medical Library I. Books printed before 1641